

TEVLİYE

Tevliye akdinin geçerliliği bağlamında tarafların irade beyanlarının belirli kalıplar içinde ifade edilmesi şart koşulmamakla birlikte bu beyanlarda akdin tevliye olduğuna delâlet eden “sermayesi karşılığında”, “aldığım fiyata” veya “malın üzerinde yazılı olan fiyata” gibi ibarelerin kullanılması gerekli görülmektedir (Buhûti, III, 229). Sihat şartları ve hükümleri, özellikle alış fiyatı ve mala ilişkin meseleler bakımından genelde murâbahaya benzeyen tevliyenin sıhhati için şu şartlar aranır: **a)** Alış ve satış fiyatı müşteri tarafından bilinmelidir. Aksi takdirde tevliye satışı fâsîd olur; ancak müşteri akid meclisinde fiyatı öğrenip kabul ederse fesat ortadan kalkar. **b)** İlk bedelin misli mallardan olması gerekir; bu husus fiyatın tesbiti açısından gereklidir. **c)** Hanefîler’e göre tevliye konusu edimlerin ikisi de para türünden olmamalıdır. Zira bu durumda sarf akdi söz konusu olur ve bedeller taayyün etmeyip zimmete taalluk eder.

Diğer emanet akidlerinde olduğu gibi satıcının malın ilk alış fiyatı, kendisine maliyeti ve malın durumu hakkındaki beyanları tevliyenin hükümleri açısından özel önem taşımaktadır. Bu bağlamda satıcının mal ve fiyata ilişkin yanlış bilgi vermesi alıcıya bazı haklar sağlamak ve maldan elde edilen kazancın helâllüğünü olumsuz etkilemektedir. Gerçek dışı beyanın güveni kötüye kullanmaktan veya hatadan kaynaklanması durumlarıyla, bunun anlaşılması esnasında tevliye konusu malın mevcut olup olmaması ihtimallerine göre mezheplerin konuya dair yaklaşımları farklılık göstermektedir. **a)** Yanlış beyan ücretin miktarını ilgilendirmesi durumunda, meselâ malı 10 liraya aldığını söyleyen satıcı gerçekte 9 liraya almışsa Hanefî ve Şâfiîler’de ağırlıklı görüşe ve Hanbelîler’e göre aradaki fark miktarınca müşteri lehine indirim yapılır ve kendisine muhayyerlik tanınmadan akid bağlayıcı sayılır. Aksi takdirde satış tevliye olmaktan çıkar ve murâbahaya dönüşür. Mâlikîler’e göre satıcı fazlalık miktarınca indirim yaparsa müşteri malı almak zorundadır. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’ye göre müşteri kendisine beyan edilen ilk fiyat karşılığında malı alıp almamakta serbesttir. **b)** Yanlış beyan ödemenin niteliğinde ise, meselâ satıcı malı vadeli aldığı halde bunu alıcıya bildirmemişse Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîler’e göre alıcı belirlenen fiyat karşılığında malı alıp almamakta muhayyerdir. Hanbelîler’de tercih edilen görüşe göre bu durumda müşteri ilk satıştaki vade ile ödeme yapar, kendisine mu-

hayyerlik ve fesih hakkı tanınmaz. Satıcının yanlış beyanı, malın kısmen veya tamamen tüketilmesinden veya iadeyi engelleyecek derecede ayıplı hale gelmesinden sonra ortaya çıkarsa Hanefîler ve Hanbelîler’e göre akid yapıldığı şekilde bağlayıcılık kazanır; Mâlikîler’e göre müşteri doğru fiyata veya malın piyasa değerine göre aradaki farkı iade eder, ancak onun ödediği miktar satıcının yanlış beyanı ile gerçek fiyat arasındaki farktan çok olamaz; Ebû Yûsuf’a göre ise aradaki fark düşülür.

Öte yandan kamu görevlerine yönetici tayini tevliye kelimesiyle ifade edilir. Bu tür görevlendirmeler için tevliyenin yanı sıra “taklîd, tefvîz, tevkîl, istihlâf” gibi terimler de kullanılmıştır. Görevi veya yetkiyi ifade etmek üzere “vilâyet / velâyet” (vilâyet-i âmme), görevlendirilenler için görevle ilgili özel terimlerin yanı sıra “emîr, vali, müvellâ” gibi kelimelere de yer verilmiştir (emîr’ü’l-hac, vâli’s-sadakât, vâli’l-mezâlim) (Mâverdi, s. 60, 154, 194; Kâsânî, IX, 253-254). Bu anlamda yirmiden fazla kamu yöneticiliği türü sayılmışsa da (Nezîh Hammâd, s. 34-49) kamu görevleri ve kurumlarının sayısı zamana ve ihtiyaca göre değişir. Genel olarak kamu görevlerine dört tür yönetici tayini söz konusudur: Coğrafi alan ve görev kapsamı bakımından genel (devlet başkanının seçimi, devlet başkanının bütün idarî ve kazâî yetkilerinde kendisine niyâbet etmek üzere bir vezîriâzam tayin etmesi), coğrafi alan genel, görev kapsamı özel (devlet başkanının belli bir görevde bütün ülke çapında kendisine niyâbet etmek üzere bir vezir, kumandan veya genel müdür tayin etmesi), coğrafi alan özel, görev kapsamı genel (devlet başkanına idarî ve kazâî yetkilerinde niyâbet etmek üzere belli bir bölgeye veya eyalete vali yahut emîr tayin edilmesi), her iki bakımından özel (belirli bir bölgeye kadı, vergi tahsilatı, muhtesib tayini, hac döneminde hac emîri tayini). Vakıfların idaresi için görevli tayininde de tevliye kullanılmış, özellikle Osmanlılar döneminde vakıfların yönetimi için müteveli tayinine “tevliyet” denilmiştir (ayrıca bk. MÜTEVELLİ; VELÂYET).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü’l-‘Arab, “vly” md.; Abdürrezzâk es-San-‘ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A‘zamî), Beyrut 1403/1983, VIII, 48-50; Sahnûn, *el-Müdevene*, IV, 83-85; Mâverdi, *el-Ahkâmü’s-sultânîyye*, Beyrut 1415/1994, s. 60, 132, 134, 154, 171, 194-195, 203 vd.; Serahsî, *el-Mebsûr*, XIII, 86-87; Kâsânî, *Bedâ‘î‘* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1418/1997, VII, 172-180, 185-189; IX, 253-254; İbn Kudâme,

el-Muğnî, IV, 206-207, 210-211; Nevevî, *Rauzâtü’l-‘tâlibîn* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Riyad 1423/2003, III, 184-185; Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylâi, *Naşbü’r-râye*, [baskı yeri yok] 1393/1973 (el-Mektebetü’l-İslâmiyye), IV, 31; Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu’l-münir*, Beyrut 1987, s. 258; Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye*, Beyrut 1401/1981, VI, 486-506; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadir*, VI, 494-510; Zeke-riyyâ el-Ensârî, *Esnü’l-me‘âlib* (nşr. M. M. Tâmir), Beyrut 1422/2001, IV, 226-229; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, IV, 106-111; Buhûti, *Keşşâfü’l-kunâ‘*, III, 229-235; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Riyad 1423/2003, VII, 349-387; Abd Haydar, *Dürrerü’l-hükkâm*, İstanbul 1330, I, 593-600; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü’l-hak fi’l-fikhi’l-İslâmî*, Kahire 1960, II, 166-174; Subhî Mahmesânî, *en-Nazarîyyetü’l-‘âmme li’l-mücebât ve’l-‘ukûd*, Beyrut 1983, s. 427-428; Nezîh Hammâd, *Nazarîyyetü’l-vilâye fi’ş-şer‘ati’l-İslâmiyye*, Dimaşk-Beyrut 1414/1994, s. 17-49, 100; Talip Türcan, *Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri*, Ankara 2001, s. 204-207; H. Yanagihashi, *A History of the Early Islamic Law of Property: Reconstructing the Legal Development, 7th-9th Centuries*, Leiden 2004, s. 128-133, 149-163, 210; a.m.f., “Tawliya and Ishrak in the Formative Period of Islamic Law”, *Annals of Japan Association for Middle East Studies*, XIX/1, Tokyo 2003, s. 27-43; “Tevliye”, *Mv.F*, XIV, 195-202.

İSMÂİL CEBECİ

TEVRAT
(التوراة)

Kur‘ân-ı Kerim’de

yahudilerin kutsal kitabına verilen ad.

Tevrât kelimesinin kökü Arap dillerine göre verâ fiildir; ancak vezin kalbiyla ilgili ihtilâf vardır. Basra ekolüne göre bu kelime “fev‘ale” vezninden **vevrât** (ووراة) olup birinci vav tâ harfine dönüşmüştür; çünkü bu vezin Arap dilinde daha yaygın kullanılır (*Tâcü’l-‘arûs*, “vry” md.; *Lisânü’l-‘Arab*, “vry” md.). Kûfe ekolü ise “tef‘ile” vezninden **tevriye** (توروية) olduğunu ileri sürmüştür (*Tâcü’l-‘arûs*, “vry” md.; *Lisânü’l-‘Arab*, “vry” md.; Zebîdî, X, 389). Tevrat kelimesini kıraat imamlarından bazıları “tevriye”, bazıları da “tevrât” şeklinde okumuştur (Fahredden er-Râzî, VII, 159; Beyzâvî, I, 144). Buna karşılık bir kısım âlimler tevrat lafzının Arapça olmadığını ve kelimeye Arapça bir temel bulmaya çalışmanın gereksizliğini vurgulamıştır (Zebîdî, X, 389). Şii müfessiri Muhammed Hüseyin Tabâtabâi bu lafzın İbrânice’den geldiğini belirtmiştir (*el-Mizân*, III, 9). Son dönem dillerinin çoğu tevratin İbrânice torah kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğu kanaatindedir (Butrus el-Bustânî, I, 176; Ahmed Rızâ, I, 414). Bazı modern araştırmacılar

çılar ise tevratı İbrânicî-Ârâmîce melez bir kelime diye nitelendirmektedir (*El²* [İng.], X, 393). Yahudi geleneğinde tevrat “öğreti, doktrin, kılavuz, teori, hüküm, kanun, din” gibi anlamlar taşımaktadır. Bu kelime, Hz. Mûsâ’ya verilen kitabın ismi olarak kullanıldığı gibi Tanah (Ahd-i Atîk), Mişna, Talmud ve rabbilere (yahudi din âlimi) ait bütün eserler için de kullanılmaktadır. Yahudi geleneğine göre bu külliyat Hz. Mûsâ’ya Sinâ’da vahyedilmiş ve öğretilmiştir (Berakot, 5^a; Beba Metzia, 59^b; Megillah, IV/1). Ancak tevrat kelimesi kutsal kitap söz konusu olduğunda Ahd-i Atîk’in ilk beş kitabını ifade etmektedir.

Tevrat’ın rulo halindeki el yazması nüshasına Sefer Torah, kitap halindeki nüshasına Humaş Torah (Hamişa Humşey Torah: esfâr-ı hamse) denmektedir. Humaş’ta Ahd-i Atîk’in Peygamberler (Neviim) bölümünden “haftara” denilen ekler bulunmaktadır. Tevrat’ın her iki nüshası da beş kitaptan oluşmaktadır. Bunlar tahye dayandırılan geleneksel sırasıyla Tekvîn (Berşit), Çıkış (Şemot), Levililer (Vayikra), Sayılar (Bemidbar) ve Tesniye’dir (Divarim). Bu kitaplarda yaratılıştan Hz. Mûsâ’nın vefatına kadar geçen dönemde cereyan eden olaylar kronolojik sırayla anlatılmakta, dinî, hukukî ve ahlâkî ahkâm ayrıntılı biçimde verilmektedir. Tevrat’ın kitapları arasında üslûp birliği yoktur. Tekvîn ve Tesniye normal bir metin özelliği gösterirken Çıkış, Levililer ve Sayılar vahiy üslûbu taşımaktadır. Tekvîn’de Hz. Mûsâ’dan önceki olaylar hikâye edilmiştir. Tesniye, Hz. Mûsâ’nın kendi tecrübesinin bir ürünü gibi kaleme alınmıştır. Hz. Mûsâ bu kitabın 1-4. bablarında Mısır’dan çıkışlarını, geçtikleri ve konakladıkları yerleri anlatıp önceki olayların bir özeti yapmaktadır. 5-29. bablarda İsrâiloğulları’nın uyması gereken kanunlar bildirilmekte, 30. bab ile 31. babın yarısına kadar olan kısımda İsrâiloğulları’na tavsiyelerde bulunmaktadır. 32. babda Hz. Mûsâ’nın bir ilâhisi, 33. babda bir duası yer almakta, 34. ve sonuncu babda vefatı ve defni anlatılmaktadır.

Sefer Torah, Yahudilik’te ve yahudi hayatında büyük kutsallığa sahiptir. Sinagoglarda mihrabın yerini tutan kutsal bölmede saklanır. Üzeri şekil ve yazılarla süslenmiş iyi cins bir kumaş kılıfla örtülüdür. Pazartesi, perşembe, sebt ve aybaşı ile bayram ve oruç günlerinde buradan çıkarılır ve kürsüye konularak ehil bir okuyucu tarafından ilgili parçalar okunur. Sinagogdaki yeni yazılmış bir Sefer Torah en az üç defa hata kontrolü yapıldıktan sonra sinagog dışına çıkarılır. Sefer Torah’ın

ehil yazıcılar tarafından yazılması gerekir. Hattat yahudi şeriatına çok sıkı bağlı olmalıdır. Yazım işine başlamadan önce dinî kurallara göre hazırlanmış temizlenme havuzuna dalarak temizlenmeli ve niyetinin Allah rızasını kazanmak olduğunu belirtmelidir. Yazım sırasında bir örnek nüshaya kullanılmalı, her kelimeyi bu nüshadan okuyarak sesli şekilde telaffuz etmeli, tek bir harfi dahi kendi ezberinden yazmamalıdır. Yazı malzemesi olarak “koşer” (kaşer) kuralına uygun biçimde hazırlanmış hayvan derisi, siyah mürekkep ve kamaş kullanılmalıdır. Kurallara uygun yazılmayan Sefer Torah geçersiz sayılır. Tevrat’ın yazımıyla ilgili kurallar, Bâbil Talmudu’na sonradan eklenen Soferim ve Sefer Torah bölümlerinde ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır.

Tevrat’ta üç türlü bölümlenme vardır. Bunlardan birincisi bab şeklindedir. Hıristiyan kaynaklı olan bu bölümlenme usulünü XIII. yüzyılın başında Canterbury Başpiskoposu Stephan Longton ortaya koymuştur. XIV. yüzyılda yahudiler bu usulü benimsemiştir. Bu bölümlenmeye göre Tevrat 187 babdan meydana gelmektedir. Tekvîn elli, Çıkış kırk, Levililer yirmi yedi, Sayılar otuz altı, Tesniye otuz dört babdır. Bablardaki cümlelerin dağılımı yahudi nüshası ile hıristiyan nüshası arasında bazan farklılık göstermekte, cümle numaraları birbirini tutmamaktadır. Yahudi kaynaklı iki bölümlenmeden ilki cümlelerin muhteva birliğine göre yapılır. Sinâ kaynaklı olduğuna inanılan söz konusu bölümlenme usulüne Tevrat’ın yazımında titizlikle uyulması gerekir. Bu bölümlenme cümleleri arasında boş bir alan bırakmak suretiyle yapılır; hıristiyan nüshalarında ise aynı işlem paragraf şeklinde uygulanmaktadır. Yahudi kaynaklı bölümlenmenin ikincisi haftalık okuma parçalarına göre yapılır. Buna göre Tevrat, her hafta sebt günlerinde okunmak üzere elli dört haftada hatmedilecek biçimde elli dört bölüme ayrılır. Aşkenaziler bölümlerin her birine “sidrah”, Sefaradlar ise “paraşa” derler. Tevrat’ın cümle ve harf sayısı hakkında kesin bir rakam verilmemektedir. Talmud’a göre Tevrat 5888 cümle ihtiva eder (Kidduşin, 30^a). Çağdaş Tevrat uzmanlarının verdiği bilgiye göre ise cümle sayısı 5845’tir. Tevrat’ın harf sayısı hakkında verilen rakamlar 300.000 ile 400.000 arasında değişmektedir (JE, XII, 196).

Mûsâ’dan Önce Tevrat. Midraş türü yahudi kaynaklarına göre Tevrat dünyanın yaratılışından önce yaratılan yedi şeyden biridir (Bereşit Rabah, 1/4; *Pirke de-Rab-*

bi Eliezer, s. 10-11). Tevrat dünya yaratılmadan 974 nesil önce yaratılmış (Eliyah Zuta, s. 10; Müslim’in *el-Câmî’u’s-Şaḥih*’inde Tevrat’ın Hz. Âdem’den kırk yıl önce yaratıldığına dair bir rivayet bulunmaktadır [“Kader”, 15]), dünyanın ve insanın yaratılışında Tanrı’ya danışmanlık yapmıştır (*Pirke de-Rabbi Eliezer*, s. 12-13). Tanrı, dünyanın yaratılmasından Tevrat’ın İsrâiloğulları’na verilmesine kadar günün üçte birini Tevrat okumak ve onun yorumu olan Mişna çalışmakla geçirmiştir (Eliyah Rabah, s. 14). Kaynaklarda Âdem, Nûh, İbrâhim ve Yûsuf’un Tevrat’ın bütün hükümleriyle amel ettiği zikredilmektedir (Megillah, I/11; Zohar, I/176^b). Kur’an’da ise Tevrat’ın İbrâhim ve Ya’kûb’dan sonra indirildiği belirtilerek bu rivayetten reddedilmektedir (Âl-i İmrân 3/65, 93).

Vahiy Şekli. İslâm müfessirleri Tevrat’ın bir defada (Zemahşerî, III, 287; M. Abdülazîm ez-Zürkânî, I, 52-53) levhalar halinde verildiğini belirtir (M. Hüseyin Tabâtabâî, XV, 209). Tevrat’ın vahiy şekli rabbiler arasında tartışmalıdır. Rabbilerden bazıları Tevrat’ın bir defada indiğini, bazıları ise çeşitli zamanlarda parça parça vahyedildiğini ileri sürmüştür (Hagigah, 6^b; Soḥat, 37^b; Zebahim, 115^b). Rabbilerin bu görüş ayrılıklarına rağmen Tevrat’ın bir defada Mûsâ’ya vahyedildiği anlayışı genel Rabbânî inancın esasını oluşturmuştur (Berakot, 5^a; Megillah, IV/1; Kur’ân-ı Kerim’de, “Ehl-i kitap senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor...” [en-Nisâ 4/153] âyetiyle onların bu anlayışına işaret edilmektedir).

Yazılması. Hz. Mûsâ’nın Tevrat’ı yazıp yazmadığı tam olarak bilinmemektedir. Tesniye’de Mûsâ’nın Tevrat’ın sözlerini bir kitaba yazdığı ve bu kitabı **ahid sandığı***nın yanına koyması için kohenerlere teslim ettiği ifade edilmektedir (31/9, 25-26). Buna dayanarak Tevrat’ı Hz. Mûsâ’nın yazdığına inanılmaktadır. *Deuteronomy Rabah*’ta (IX, 9) ve İbn Meymûn’un (Maimonides) *Mişne Tora* (Giriş, 1) adlı eserinde Hz. Mûsâ’nın on üç Tevrat nüshası yazdığı, bunların on ikisini on iki kabileye verdiği, birini de ahid sandığının içine koyduğu zikredilmektedir. Bu rivayeti Ahd-i Atîk’in I. Krallar ve II. Tarihler kitapları doğrulamamaktadır. Bu kitaplarda Süleyman zamanında ahid sandığının açıldığı ve içinden iki levhadan başka bir şey çıkmadığı belirtilmektedir (I. Krallar, 8/9; II. Tarihler, 5/10). Buna göre ya asıl nüsha kaybolmuştur ya da kaynaklarda anlatılanlar gerçek değildir. Müslümanlarla yahudiler arasındaki tahrif tartışmalarını kapsamlı biçim-

TEVRAT

de inceleyen H. Lazarus-Yafeh on üç nüsha teorisinin müslümanlara karşı uydu- rduğu kanaatine varmıştır (IX [1995], s. 85).

Bugünkü Tevrat'ın Oluşum Süreci. Yahudi kaynaklarında Hz. Mûsâ'nın yazdığı söylenen Tevrat'ın tahrif edildiğine ilişkin pek çok bilgi vardır. Kaynaklara göre güneydeki Yahuda Krallığı'nın başına geçen Hz. Süleyman'ın oğlu Rehoboam ve kendisiyle birlikte bütün Yahuda halkı Tevrat'ı terketmiştir (II. Tarihler, 12/1). Daha sonra Yahuda krallarından Ahaz (m.ö. 736-716) Tevrat okumayı yasaklamış ve mâbeddeki Tevrat'ı mühürletmiş, Menasseh (m.ö. 687-642) Tevrat'tan Tanrı'nın isimlerini çıkarıp yerine putların isimlerini koydurmuş (Sanhedrin, 103^b), Amon ise (m.ö. 642-640) Tevrat'ı yakmıştır. Menasseh'in zamanında Hz. Mûsâ'nın yazdığı söylenen ve mâbedde muhafaza edilen asıl nüsha kaybolmuştur (Albo, III/22). Kral Yoşiya döneminde (m.ö. 640-609) mâbedin tamiri sırasında tesadüfen ortaya çıkan Tevrat, Bâbil Kralı Buhtunnasr'ın (Nebukadnezar) Yahuda topraklarına girip Kudüs'ü kuşatması üzerine mâbeddeki mahzene saklanmıştır. Kudüs Talmudu'ndaki rivayete göre Tevrat günümüzde hâlâ saklandığı bu yerde durmaktadır (Şekalim, VI/2). Bugünkü Tevrat'ı yazıcı âlim Ezra ortaya çıkarmıştır. Bâbil sürgünü sonrasında Ezra, İsrâil topraklarında yaşayan yahudiler arasında tamamen unuttulan Tevrat'ı sözlü yorumuyla birlikte yeniden oluşturmuştur (Sukkah, 20^a). Talmud'a göre Ezra yeni Tevrat'ta bazı değişiklikler yapmıştır (Sanhedrin, 21^b-22^a; Şekalim, V/1). Bunun yanında Tevrat'ın yazılışıyla ilgili birtakım kurallar belirlenmiştir. "Masorah" denilen bu kurallar daha sonra ortaya çıkan masorah uzmanları tarafından geliştirilmiştir. "Ba'aley hamasorah" adı verilen bir grup haham milâttan sonra VI. yüzyılda Taberiye'de bu kuralları bir sisteme bağlamıştır. Masorah uzmanlarının sonuncusu X. yüzyılda yaşayan Aaron ben Aşer'dir. Bugünkü Tevrat'ın yazım şekli, büyük oranda Aaron ben Aşer tarafından tahminen milâttan sonra 950 yılında kaleme alınan ve Halep kodeksi diye bilinen nüshaya dayanmaktadır. İbn Meymûn, *Mişne Torah* adlı eserinde Aaron ben Aşer'in nüshasını esas aldığını söylemiş (Sefer Torah, VIII/4), onun bu açıklaması nüshanın bütün yahudi dünyasında genel kabul görmesini sağlamıştır. Masorah kuralları başlangıçta nesilden nesile sözlü olarak nakledilmiş, bunlar daha sonra Tevrat metninin kenar-

larına ve sonlarına kaydedilmiştir. Tevrat zaman zaman kaybolduğundan metin kenarına ve sonlarına yazılan bu masorah notları da yok olmuş ve unutulmuştur. Bu yüzden masorah kuralları her zaman aynı kalmamıştır. Bundan dolayı Talmud'daki Tevrat alıntıları bazan Tevrat'ta bulunana göre değişiklik göstermiştir. Bunun sebebi Talmud dönemindeki masorah kurallarının sonraki kurallardan farklı olmasıdır.

Versiyonları. Tevrat'ın biri yahudilere, diğeri Sâmîrîler'e ait olmak üzere iki versiyonu vardır. Sâmîrîler'e göre Sâmîrî Tevrat nüshasının tarihi oldukça eskilere, Hârûn'un ikinci göbekten torunu Abişa'ya dayanmaktadır. Sâmîrî tarihçisi Ebû'l-Feth'in verdiği bilgiye göre Finehas oğlu Abişa, İsrâilîoğulları'nın Ken'ân topraklarına hâkim oluşunun on üçüncü yılında Gerizim dağındaki toplanma çadırının girişinde Tevrat'ı yazmıştır. Ebû'l-Feth'in bahsettiği Abişa nüshası Sâmîrî Tevrat'ının ilk nüshası olup onun ifadesine göre kendi yaşadığı dönemde (XVI. yüzyıl) mevcuttu (*The Kitâb al-Târikh*, s. 44-45). XX. yüzyılın başlarında Nablus'taki Sâmîrî cemaatinin başkanlığını yapan Haham Yaakov ben Aron da Abişa nüshasından bahsetmekte ve ayrıntılı bilgi vermektedir (Gaster, s. 191-192). Sâmîrîler'in Tevrat'ı ile yahudilerin Tevrat'ı arasında yaklaşık 6000'e yakın farklılık vardır. Bunlardan bir kısmı iki topluluk arasında inanç farklılığı oluşturacak düzeydedir (bu farklar için bk. Sadaqa, *HHT*). Bu sebeple yahudilerle Sâmîrîler birbirlerini tahrifle suçlamıştır (Sanhedrin, 90^a; *The Kitâb al-Târikh*, s. 95-98).

Tercümeleeri. Tevrat'ın milâttan önce III. yüzyılla milâttan sonra IV. yüzyılda klasik birçok dilde tercümesi yapılmıştır. Günümüze ulaşan bazı tercümeleerden en meşhurları Yunanca *Septuagint* ve Ârâmîce *Targum*'dur. Tevrat'ın Ârâmîce birçok çevirisinin yapıldığı biliniyorsa da en meşhuru bir mühtedi olan Onkelos'un *Targum Onkelos* adlı çevirisidir. Bu çevirinin yahudi dinî hayatında önemli bir yeri vardır. Her cuma akşamı İbrânîce Tevrat'tan sonra bu çeviriden bir bölüm okumak gerekir (Berakot, 8^a). Yunanca *Septuagint* Tevrat'ın bilinen nüshalarının en eskisi olup milâttan önce III. yüzyılda Mısır Ptolemy Hânedanlığı'ndan II. Ptolemy zamanında gerçekleştirilmiştir. Doğudan ve batından getirildiği kitaplarla İskenderiye Kütüphanesi'ni zenginleştiren II. Ptolemy, Tevrat'ı da bu kütüphaneye kazandırmak için Filistin'deki yahudi cemaatine bir heyet gön-

dermiş ve kutsal metinleri Yunanca'ya tercüme edecek uzmanlar istemiştir. Heyetin içinde kardeşi Philocrates'e gönderdiği mektupta bu olayı anlatan Aristes da vardır. Aristes'in belirttiğine göre Baş Kohen Eleazer on iki kabileden altışar kişi olmak üzere yetmiş iki kişi göndermiş, bunlar Tevrat'ı Yunanca'ya çevirmiştir. Yahudi kaynaklarına göre çevirmenler *Septuagint*'te on üç adet kasıtlı değişiklik yapmıştır (Megillah, 9^a; Soferim, XI/1). Tevrat'ın bu tercümesine yetmiş iki kişi tarafından yapıldığı için *Septuagint* (yetmiş) denmiştir. Söz konusu tercüme Yunanca konuşan bütün cemaatler arasında yayılmıştır (Josephus, s. 376-378 ["Antiquities of the Jews", XII/2:11-15]). Tevrat'ın Arapça'ya ilk çevirisinin Sura Akademisi'nin başkanı Saadiya Gaon tarafından X. yüzyılda yapıldığı kabul edilir. İslâm dünyasında Saïd b. Yûsuf el-Feyyûmî diye bilinen ve Mu'tezilî görüşten etkilenen Saadiya, Arapça çeviride Tevrat'taki antropomorfik ifadeleri hafifletmeye çalışmıştır. Onun tercümesi Arapça konuşan yahudiler arasında kabul görmüştür. Sâmîrîler ve Kopt kilisesi de Saadiya'nın çevirisini esas almıştır. Bu çevirinin ilk basımı 1546'da İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

Tevrat'la İlgili Dogmalar. Tevrat'ın baştan sona bütün harf ve kelimeleriyle hayiye dayandığı inancı klasik Yahudiliğin temel dogmalarından biridir. Rabbânî kaynaklarından Mişna'da Tevrat'ın vahiy mahsulü olduğunu inkâr edenin âhirette yerinin bulunmayacağı belirtilmiştir (Sanhedrin, X/1). Saadiya Gaon, Tevrat'ın ilâhiliğini temel dogma saymıştır (*The Book of Beliefs and Opinions*, s. 335 [IX/4]). XII. yüzyılda İbn Meymûn tarafından teşkil edilen ve Ortodoks yahudilerinin âmentüsü kabul edilen on üç maddelik iman esaslarının sekizincisinde bugün yahudilerin elindeki Tevrat'ın Hz. Mûsâ'ya indirilen Tevrat olduğu vurgulanmıştır. İbn Meymûn'a göre mevcut Tevrat'ın her sözü Tanrı'ya aittir. Tevrat'ın tefsiri mahiyetindeki sözlü Tevrat da Tanrı'dan gelmiştir. Tevrat'ta vahye dayanmayan kelâmın bulunduğunu söyleyen kimse kâfirdir (*Selections from the Arabic*, s. 35-36). XIV. yüzyılda yaşayan Karai Rabbi Yisrael ben Samuel Ha-Magribî, Karâiler için tesbit ettiği iman esaslarında benzer ifadeler yer vermiştir. Ona göre Tanrı Tevrat'ı aracısız olarak Mûsâ'ya kelime kelime yazdırmıştır. Tevrat bütün yönleriyle sahihtir; onda hiçbir çelişki yoktur ve olduğundan şüphe edilemez. O neshedilmeyecek ve değiştirilmeyecektir. Onun se-

nedi kesintisiz ve sahihtir (Halkin, s. 151-152).

Tevrat'ta Nesih Meselesi. Rabbiler dogmaya rağmen Tevrat'ta neshin olup olmadığını tartışmıştır. Rabbi Simlai'ye göre Hz. Mûsâ'ya 613 kanun verilmiş, fakat Dâvûd bunların sayısını on bire indirmiştir (Mezmûrlar, 15/2-5). Bu on bir kanunu daha sonra İşaya altya, Mika üçe ve Amos bire indirgemıştır (Makkoth, 24^a; Baba Batra, 24^a; ayrıca bk. Albo, III/284). Talmud'un Şabbat bölümünde nakledilen bir rivayette göre ise Rabban Gamaliel'in kız kardeşi İma Şalom babasından kalan mirası almak için mahkemeye başvurur. Rabban Gamaliel, Tevrat'ın oğlun sağ olduğu durumlarda kızın miras alamayacağı hükmünü (Sayılar, 27/8) hatırlatır ve kız kardeşinin isteğine itiraz eder. Fakat hâkim sürgünden sonra Mûsâ'nın Tevrat'ının neshedildiğini, oğul ve kızın eşit miras hakkına sahip bulunduğunu bildiren yeni bir kitabın nâzil olduğunu söyleyerek itirazı reddeder (Sabbath, 116^b).

Tevrat'a Yöneltilen Eleştiriler. Tevrat içeriği ve üslûbu bakımından pek çok eleştiriye uğramıştır. Tevrat'ı içeriği bakımından eleştiren ilk yahudi kral Menasseh'tir. Tevrat'ın vahiy mahsulü olduğunu inkâr edip Hz. Mûsâ'nın yazdığını iddia eden Menasseh onun içeriğiyle alay etmiştir. Hz. Mûsâ'nın, "Lotan'ın kız kardeşi Timna idi" (Tekvîn, 36/22); "Ve Timna Eliphaz'a câriye idi" (Tekvîn, 36/12); "Ve Ruben buğday biçme günlerinde gitti ve tarlada lüffah meyveleri buldu" (Tekvîn, 30/14) gibi saçma şeylerden başka yazacak şey bulamadığını söylemiştir (Sanhedrin, 99^b). Muhtevasından hareketle Tevrat'ı eleştiren ve onun vahiy mahsulü oluşunu reddeden bir başka yahudi Hivi el-Belhî'dir. Tevrat hakkındaki sözleri dolayısıyla Rabbânî yahudilerinin kendisine Hivi el-Kelbî dedikleri Belhî, Tevrat'ı 200'e yakın noktada tenkit etmiştir (Davidson, s. 23-26). Heretiklerin yanında rabbiler arasında da Tevrat'ı eleştirenler olmuştur. Bazı rabbilere göre Tevrat'ın yazımında kronolojik sıra bakımından yanlışlıklar vardır. Midraş Rabbah'ta Tevrat'ta bu türden on yanlışın bulunduğu bildirilmektedir (Ecclesiastes Rabbah, I/11). Rabbiler, kronolojik düzensizliklerin yanında Tevrat'ta bazı edebî hataların ve bilgi yanlışlıklarının yer aldığını söylemiştir. Hz. Nûh'un oğullarının yaşları hakkında Tekvîn'de (11/10) verilen bilgiler tahkik eden rabbiler, Sâm'ın yaşının Tevrat'ta verilenden iki yaş daha fazla olması gerektiğini ileri sürmüştür (Sanhedrin,

69^b). Karâî İsmâil el-Ukberî, Tekvîn'deki (4/8), "... Ve Kain (Kâbil) kardeşi Hevel'e (Hâbil) dedi" ifadesinin eksik olduğu kanaatinde. Ona göre bu ifade, "Kalk, kura gidelim" şeklinde tamamlanmalıdır. Çıkıştaki (20/15), "Ve bütün halk sesleri gördü" ifadesinin aslı da "Ve bütün halk sesleri işitti" olmalıdır; çünkü ses görülmez, işitilir. Tekvîn'deki cümle de (46/15) hatalıdır. Bu cümlede Hz. Ya'kûb'un çocuklarının sayısı verilmekte, "Kızları ve oğulları hepsi otuz üç idi" denilmektedir. Ukberî'ye göre Tekvîn'de adları belirtilen Ya'kûb'un çocuklarının sayısı otuz üç değil otuz ikidir (Kirkisânî, I/15:1; Tevrat'taki bu hatayı İbn Hazm da farketmiştir [*el-Faşl*, I, 143-150]). Endülüs yahudilerinden Abraham ben Ezra (İbn Ezra), Tevrat üzerine yazdığı tefsirde bu kitaptaki tarihi ve edebî yanlışlıklara işaret etmiştir (Friedlander, IV, 60-67). İbn Ezra'nın bu tesbitleri yahudi filozofu Baruch Spinoza'ya ilham vermiştir. Eleştirileri dolayısıyla 1656'da Amsterdam'da herem (aforoze) cezasına çarptırılarak yahudi cemaatinden atılan Spinoza, Tevrat'ı iç ve dış metin tenkidine tâbi tutmuştur. Ona göre Tevrat'ın tamamının Hz. Mûsâ tarafından yazılmış olması mümkün değildir (*A Theologico Political Treatise*, s. 121-125). Aydınlanma filozoflarından Moses Mendelssohn vahiy kabul etmekle birlikte Tevrat'ın tamamının vahye dayanmadığını ileri sürmüştür. Ona göre vahiy statik değil gelişme gösteren bir sürece sahiptir. Yahudilik, dogması bulunmayan bir dindir; dinî ideallere ulaşmak için vahye ihtiyaç yoktur; akıl bunun için yeterlidir (*Jerusalem*, s. 137-138). Aydınlanma'nın bilimsel verileri altında Tevrat'ı değerlendiren Mendelssohn'un bu görüşleri, daha sonra gelen reform yanlısı rabbiler tarafından bir adım daha ileri götürülmüştür. Mendelssohn'un takipçilerinden biri olan ve Kur'an'ın kaynakları üzerine doktora tezi hazırlayan Abraham Geiger, Sînâ kaynaklı sabit ve değişmez vahiy anlayışına karşı gelişme gösteren vahiy anlayışını savunmuştur. Ona göre vahiy bilimin keşifleri ve akıl sahibi insanın buluşlarıyla sürekli yenilenmektedir (*Judaism and Its History*, s. 39-48). Tevrat bu anlayış çerçevesinde ilk gelişmelerin bir kayıdır, fakat artık önemini yitirmiştir. Onun kendi dönemine ait mucizevi hikâyeleri bugün için ilkel mitolojidir (Bamberger, s. 280-281). Mendelssohn'u takip eden reformist çevrelerde henüz Darwinizm'in tanınmadığı yıllarda modern bilimin verileri ışığında Tevrat'ı tenkit çalışmaları başlamıştır. 1858'de Bernhard Fel-

senthal, Tevrat'ın harfiyen doğru olmadığını söylemiş, 1869 Philadelphia Hahamlar Konferansı'nda mucizevi hikâyelerin Tevrat'tan çıkarılmasını teklif etmiştir. Tevrat'ın hikâyelerini insan ürünü ilkel mitoloji olarak gören David Einhorn ile Kaufman Kohler de Tevrat'taki birçok hata ve çelişkiye dikkat çekmiştir. Darwinizm'i şiddetle savunan Emil Hirsch daha da ileri gitmiş, Tevrat'ın vahye dayanmadığını gibi Hz. Mûsâ tarafından yazılmadığını iddia etmiştir (Cohen, IV/2 [1984], s. 124). Reformist hahamların Tevrat'a ilişkin bu görüşlerinden bir kısmını, reformistlerle Ortodokslar arasında orta bir yol benimseyen muhafazakâr hahamlar da kabul etmiştir. Muhafazakâr teologlardan Jacob Agus'a göre muhafazakârlık Tevrat'taki her harfin ve her ifadenin Tanrı tarafından söylendiğini anlayışını öğretmez. Tevrat, Tanrı kelâmı içerir, fakat ayrıntılı emirler açık lafzî şekilleriyle Tanrı'nın kelâmı değildir (*Understanding American Judaism*, s. 203). David Blumenthal, Rabbânî Matan Torah (Tevrat'ın verilmesi) dogmasını eleştirdiği bir yazısında Tevrat'ın Tanrı tarafından Sînâ'da verildiğini, onun bütününün Mûsâ'ya vahyedildiğine yönelik bir kaydın Tevrat'ta yer olmadığını söylemektedir (XXXI/2 [1977], s. 63).

Doküman Teorisi. Tevrat hıristiyan çevrelerinde de eleştirilmiştir. Katolik Richard Simon, Spinoza'nın tesbitlerinden hareket ederek 1678'de *Histoire critique du vieux Testament* adlı ilk tenkit çalışmasını yayımlamıştır. Simon eserinin birinci bölümünde Tevrat'ın İbrânîce metninde yapılan değişiklikler üzerinde durmuş ve Tevrat'ın tamamının Hz. Mûsâ'ya ait olamayacağını delilleriyle ispat etmeye çalışmıştır. Simon bu görüşleriyle daha sonra geliştirilecek olan doküman teorisinin de ilk tohumlarını atmıştır. XVIII. yüzyılda Alman rahibi H. B. Witter ile Alman profesörü J. G. Eichorn ve Fransız tıp doktoru Jean Astruc, Tevrat'ta iki farklı kaynak tesbit etmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren bu iki kaynak teorisi daha da geliştirilip dört kaynak teorisi ortaya atılmıştır. Buna göre Tevrat'ta yer alan farklı tanrı isimleri, üslûp ayrılığı, tekrarlar, çelişkiler, anakronizm ve parantez içi açıklayıcı cümleler göz önünde bulundurularak Tevrat'ın dört farklı kaynaktan derlenip meydana getirildiği ileri sürülmüştür. Bunlar, J (Yahvist), E (Elohist), D (Deuteronomy) ve P (Priestly Code) metinleri olarak adlandırılmıştır. Doküman teorisi Alman bilim adamı Julius Wellhausen'la doruk noktasına ulaşmıştır.

TEVRAT

İslâm Geleneğinde Tevrat. Kur'an'da Tevrat çoğu İncil'le birlikte olmak üzere on altı âyette on sekiz defa geçmektedir. Bu âyetlerden Tevrat'ın İsrâiloğulları'na indirilen bir kitap olduğu anlaşılma ile birlikte hangi peygamber vasıtasıyla verildiği meselesi açık değildir. İncil'in İsâ'ya, Zebûr'un Dâvûd'a vahyedildiği belirtilirken Tevrat'ın vahyedildiği peygamber ismi zikredilmemiştir. Müfessirlerin hemen hiçbirini bu konu üzerinde durmamıştır. Müfessirler muhtelif âyetlerde Hz. Mûsâ'ya verildiği belirtilen kitabı (el-Bakara 2/53, 87; el-En'âm 6/154; Hûd 11/17, 110; el-İsrâ 17/2; el-Mü'minûn 23/49; el-Furkân 25/35; el-Kasas 28/43; es-Secde 32/23; es-Sâffât 37/117; Fussilet 41/45; el-Ahkâf 46/12), suhufu (en-Necm 53/36; el-A'lâ 87/19), elvâhî (el-A'râf 7/145, 150, 154) ve furkânı (el-Bakara 2/53; el-Enbiyâ 21/48) Tevrat şeklinde yorumlamıştır (ayrıca bk. NÂMÛS; SİFR). Kur'an'da Tevrat'ın Hz. Mûsâ'nın adıyla birlikte zikredilmemesinin sebebi Medine'deki yahudilerin bu kelimeyi geniş anlamda kullanmaları olabilir, bu kullanım yahudi geleneği için de geçerlidir. Rivayetlerden anlaşıldığına göre Medine ve civarındaki yahudiler Tevrat'ı bütün Ahd-i Atîk'e teşmil etmekteydi (bundan Zebûr'u hariç tutmuş olabilirler; zira yahudi şairi Semmâk, Tevrat yanında Zebûr'dan da söz etmektedir [İbn Hişâm, III, 180]). Yahudilerin bu anlayışı muhtemelen Kâ'b el-Ahbâr ile Vehb b. Münebbih kanalıyla İslâm geleneğine geçmiştir. Abdullah b. Abbas, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Selâm, Kâ'b el-Ahbâr, Vehb b. Münebbih kaynaklı rivayetlerde genellikle bütün yahudi kaynakları Tevrat kelimesiyle tanımlanmaktadır (krş. İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 135). İbn Sa'd'ın *eş-Tabakât*'inde yer alan bir rivayette (VII, 445-446) Kâ'b şöyle demektedir: "Babam bana Tevrat'tan bir kitap yazmış ve onunla amel etmemi söylemişti. Diğer kitapları da mühürlemiş ve mühürlerini açmamam konusunda benden söz almıştı. İslâm'ın zuhurunda nefsim bana, 'Belki baban birtakım bilgileri senden gizlemiştir' dedi. Ben de mühürleri açıp Tevrat'ın diğer kitaplarını okudum. Böylece Hz. Muhammed ve ümmetinin vasıflarını orada bizzat gördüm ve müslüman oldum." Eğer bu rivayet doğruysa Kâ'b'ın babasının Tevrat'tan istinsah edip ona teslim ettiği kitap Ahd-i Atîk'in ilk beş bölümü, mühürleyip sakladığı kitaplar ise midraş türü yahudi kaynaklarıdır. Hadis kitaplarında Tevrat Kur'an için de kullanılmakta ve Kur'an'dan "Tevrâten hadîse-

ten" şeklinde söz edilmektedir. Süyûtî, Kur'an'a Tevrat ve İncil isimlerinin verildiğini, fakat artık bu isimleri kullanmanın câiz kabul edilmediğini belirtmektedir (*el-İtkân*, I, 165). Yahudi kutsal metinleri söz konusu olunca hadis kaynaklarında Tevrat'la bazan Ahd-i Atîk'in ilk beş kitabı (Müslim, "Hudûd", 28), bazan da tamamı (Nesâî, "Sehiv", 89) kastedilmektedir. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin işaret ettiği gibi Tevrat daha genel anlamda da kullanılmıştır (*Hidâyetü'l-hayârâ*, s. 135). Bununla birlikte Tevrat'ın Hz. Mûsâ'ya verilmiş bir kitap olduğu hadis kaynaklarında açıkça belirtilmektedir (Buhârî, "Tevhîd", 19; Müslim, "Hudûd", 28). İlk dönem İslâm ulemâsı, muhtemelen hadis kaynaklarının etkisinde kalarak Tevrat'ı bütün yahudi metinlerini kapsayacak biçimde kullanmıştır. Nitekim Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, Selef ulemâsından çoğunun Tevrat'ı Ehl-i kitap nezdinde okunan kitaplar için genel ad olarak kullandığını veya Tevrat'ın bundan daha umumi bir lafız olduğunu söyler (*el-Bidâye*, VIII, 531). İbn Kesîr'in bu tesbiti Tevrat'la ilgili tefsir rivayetlerinde açıkça görülmektedir. Zemahşerî'nin tefsirinde naklettiğine göre Tevrat yetmiş deve yükü hacminde indirilmiştir. Sadece bir bölümünü baştan sona okumak tam bir yıl sürmektedir. Bundan dolayı Tevrat'ın tamamını sadece Hz. Mûsâ, Yeşu, Üzeyir ve İsâ okuyabilmiştir (*Keşşâf*, II, 157-158). Burada sözü edilen Tevrat bütün yahudi kaynaklarını kapsamaktadır. Tevrat inmeden önce İsrâil'in (Ya'kûb) kendi nefesine haram kıldığı dışında bütün yiyecekler İsrâiloğulları'na helâldi (Âl-i İmrân 3/93; krş. Tekvîn, 32/32). Allah, Tevrat'ta İsrâiloğulları için cana can, göze göz, dişe diş ... karşılığında kisası farz kılmıştır (el-Mâide 5/45; krş. Çıkış, 21/23-25; Levililer, 24/19-21; Tesniye, 19/21). Kur'an-ı Kerim içinde hidayet ve nur bulunan Tevrat'ı tasdik eder (el-Bakara 2/41; el-Mâide 5/48; el-Ahkâf 46/12). Onu Allah'ın indirdiğini, içinde Allah'ın hükümlerinin bulunduğunu, kendilerini Allah'a teslim etmiş peygamberlerin ve âlimlerin yahudilere onunla hükmettiklerini bildirir; yahudileri Tevrat'ın içindekilerle amel etmeye (el-Mâide 5/43-44) ve Tevrat'ta vasıflarını buldukları peygambere iman etmeye çağırır (el-A'râf 7/157). Tevrat'la amel etmeyenler kitap yüklü merkeplere benzetilir (el-Cum'a 62/5) ve onunla amel etmedikçe hiçbir değerlerinin olmayacağı bildirilir (el-Mâide 5/68). Tevrat'ın Hz. İsâ'ya da öğretildiği (el-Mâide 5/110), onun tarafından içe-

riğinin tasdik edildiği (Âl-i İmrân 3/50; el-Mâide 5/46) vurgulanır. Bu âyetlerde Tevrat'ın bir ahkâm kitabı olduğuna işaret edilmektedir. Buna göre Kur'an'daki Tevrat'la Ahd-i Atîk'in ilk beş kitabının kastedildiği anlaşılmaktadır. Zira bu beş kitapta peygamber kıssalarının yanında bir kısmına Kur'an'da işaret edilen ahkâm âyetleri bulunmaktadır. Tevrat ile Kur'an arasında hem ahkâm âyetleri hem kıssalar bakımından büyük benzerlik vardır. Tevrat'taki bazı konular Kur'an'da farklı bir üslûpla yer almaktadır. Tevrat kronolojik sırayla düzenlenmiş bir tarih kitabı niteliği taşıdığından hadiseler birbiriyle bağlantılı şekilde anlatılmakta, yer, zaman ve şahıs isimlerine çokça yer verilmektedir. Kur'an'da ise amaç tebliğidir ve kıssalar sistematik biçimde anlatılmamaktadır. Hadis kaynaklarında yer alan, "Tevrat'ı getirip yaydılar" ifadesinden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber zamanında yahudilerin elinde rulo halinde Tevrat nüshaları vardı; yahudi din adamları bu ruloları yaparak okurlardı (Buhârî, "Menâkıb", 26). Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde mevcut bir rivayete göre ("Hudûd", 62) Resûl-i Ekrem yahudilere ait bir medreseyi (Beytülmidrâs) ziyareti sırasında Tevrat'a saygı göstermiş, ona ve onu vahyedene iman ettiğini söylemiştir. Diğer taraftan müslümanları uyarmış, yahudilerin Tevrat'tan verdikleri bilgileri ne doğrulamalarını ne de reddetmelerini, sadece, "Allah'a ve O'nun indirdiklerine iman ettik" demelerini öğütlemiştir (Buhârî, "Tevhîd", 51; "Tefsîr", 11). Tevrat'ın tahrifi meselesi müslüman âlimlerin Ehl-i kitaba karşı üzerinde en çok durduğu konulardan biridir. Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr'in naklettiğine göre müslüman âlimler bu hususta ihtilâfa düşmüş ve üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bazıları Tevrat'ın tamamının lafız ve mâna bakımından tahrif edildiğini ileri sürmüştür. Aksi kanaate sahip olanlara göre ise tahrif ve tebdil Tevrat'ın lafzında değil tefsirinde meydana gelmiştir. Üçüncü bir grup Tevrat'ın lafzının pek az kısmının tebdil edildiği, asil tebdil ve tahrifin tefsirinde meydana geldiğini söylemiştir (*el-Bidâye ve'n-nihâye*, III, 78-82; ayrıca bk. TAHRİF).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehzibü'l-luğa, "vry" md.; Butrus el-Bustânî, *Muhtilü'l-muhtil*, Beyrut 1870, I, 176; İbn Hişâm, *es-Sire* (nşr. Mecdî Fethî), Tanta 1995, III, 180; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, VII, 445-446; Ya'kûb el-Kirkisânî, *Kitâbü'l-Envâr ve'l-merâkıb* (nşr. L. Nemoy), New York 1939, I/15:1; İbn Hazm, *el-Faşl*, I, 143-150; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), II, 157-158; III, 287; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*,

Tahran, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye), VII, 159; Moses Maimonides, *Mishneh Torah* (trc. P. Birnbaum), New York 1974, Sefer Torah, VIII/4; ayrıca bk. tercüme edenin girişi, s. 1; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Kahire 1388, I, 144; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-hayâra fî ecvibeti'l-yehûd ve'n-naşârâ* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1407/1987, s. 135; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1417-18/1997, III, 78-82; VIII, 531; Yosef Albo, *Sefer ha-İkarim* (ed. ve trc. Isaac Husik), Philadelphia 1946, III, 22, 284; *The Kitâb al-Târikh of Abu'l-Fath* (nşr. ve trc. P. Stenhouse), Sidney 1985, s. 44-48, 95-98; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 165; Saadia Gaon, *The Book of Beliefs and Opinions* (trc. S. Rosenblatt), New Haven-London 1976, s. 335 (IX/4); R. Simon, *A Critical History of the Old Testament*, London 1682; F. Josephus, *The Complete Works* (trc. W. Whiston), Nashville 1998, s. 376-378 ("Antiquities of the Jews", XII/2:11-15); M. Friedlander, *Essays on the Writings of Abraham Ibn Ezra*, London 1877, IV, 60-67; *Selections from the Arabic Writings of Maimonides* (ed. I. Friedlander), Leiden 1909, s. 35-36; I. Davidson, *Saadia's Polemic Against Hiwi el-Belhî: A Fragment Edited from Genizah MS*, New York 1915, s. 23-26; *Pirke de-Rabbi Eliezer* (ed. G. Friedlander), London 1916, s. 10-13; K. Kohler, *Jewish Theology: Systematically and Historically Considered*, New York 1918, s. 46; M. Gaster, *The Samaritans: Their History, Doctrines and Literature*, London 1925, s. 191-192; M. Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, Kahire, ts., I, 52-53; B. de Spinoza, *A Theologico Political Treatise* (trc. R. H. M. Elwes), New York 1951, s. 121-125; Ahmed Rîzâ, *Mu'cemü metn'l-luğa*, Beyrut 1377/1958, I, 414; B. M. Casper, *An Introduction to Jewish Bible Commentary*, London 1960, s. 37; Avraham Sadaqa – Ratson Sadaqa, *Hamisheh Humshei Torah*, Tel Aviv 1964, I-VIII; A. Suelzer, "Modern Old Testament Criticism", *The Jerome Biblical Commentary* (ed. R. E. Brown v.dğr.), London 1968, II, 596; M. Mendelssohn, *Jerusalem and other Jewish Writings* (der. ve trc. A. Jospe), New York 1969, s. 137-138; B. J. Bamberger, *The Story of Judaismism*, New York 1970, s. 280-281; J. H. Hayes, *Introduction to the Bible*, Philadelphia 1971, s. 28; J. B. Agus, "The Conservative Movement", *Understanding American Judaismism* (ed. J. Neusner), New York 1975, s. 203; *Tanna de be Eliyahû* (trc. W. G. Braude – I. J. Kapstein), Philadelphia 1981, Eliyahu Zuta, s. 10; Eliyahu Rabah, s. 14; A. S. Halkin, "A Karaite Creed", *Studies in Judaica, Karaitica and Islamica* (ed. S. R. Brunswick), Ramat-Gan 1982, s. 151-152; M. Hüseyin Tabâtâbâî, *el-Mizân*, Beyrut 1983, III, 9; XV, 209; *Mesakhtot Kitanot*, London 1984 (Soferim, XI/1); A. Geiger, *Judaism and Its History*, New York 1985, s. 39-48; N. T. Lopes Cardozo, *The Infinite Chain: Torah, Masorah and Man*, Jerusalem 1989, s. 37; R. E. Friedman, *Kitabî Mukaddes'i Kim Yazdı?* (trc. Muhammet Tarakçı), İstanbul 2005, s. 18-44; H. Hirschfeld, "Mohammedan Criticism of the Bible", *The Jewish Quarterly Review*, XIII, Philadelphia 1901, s. 222-240; D. R. Blumenthal, "Revelation: A Modern Dilemma", *Conservative Judaism*, XXXI/2, New York 1977, s. 63; N. W. Cohen, "The Challenges of Darwinism and Biblical Criticism to American Judaismism", *Modern Judaism*, IV/2, Oxford 1984, s. 124; H. Lazarus-Ya-

feh, "Tahrif and Thirteen Torah Scrolls", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XIX, Jerusalem 1995, s. 85; a.m.f., "Tawrât", *EJ²* (Ing.), X, 393-395; M. Schloessinger, "Hiwi Al-Balkhi", *JE*, VI, 429-430; L. Blau, "Torah", a.e., XII, 196; J. Horowitz, "Tevrat", *JA*, XII/1, s. 219-221; A. M. Habermann, "Saadia (Ben Joseph) Gaon", *EJd.*, XVII, 612.

BAKİ ADAM

TEVRİYE

(التوریه)

Yakın ve uzak iki anlama gelen kelimenin uzak anlamını kastetmek mânâsında bedî' terimi.

Sözlükte **very** kökünden türeyen **tevrîye** "gizlemek, sözden ilk anlaşılacak mânâyı gizleyip başka bir anlam kastetmek" demektir (*Lisânü'l-'Arab*, "vry" md.). Kur'ân-ı Kerîm'de "örtmek; örtünmek, gizlenmek" anlamında aynı kökten türeyen fiiller yer almaktadır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "vry" md.). Belâğatın bedî' kısmında mânâyı güzelleştiren söz sanatlarının en önemlilerinden olan tevrîye biri kelime söylenildiğinde herkesçe anlaşılan, diğeri sadece erbabı tarafından bilinen iki anlamlı kelimeyi gizli bir karineye dayanarak uzak anlamında kullanmayı ifade eder. Tevrîye düşünülerek gerçeğine ulaşılabildiği için estetik değeri yüksek bir söz sanatıdır. Tevrîye'nin yakın mânâ (örtünme unsur: müverrâ bih) ve uzak mânâ (örtülen unsur: müverrâ anh) şeklinde iki temel ögesi bulunur. Yakın ve uzak mânaların ikisi de hakikat veya biri hakikat, diğeri mecaz olabilir. Tevrîye gelişim tarihi boyunca başka isimlerle de ele alınmıştır. Abdülkâhîr el-Cürcânî ile ona uyan Fahreddin er-Râzî, ayrıca Ebû Ya'kûb Sekkâkî tarafından kullanılan "ihâm / tevhim" (yanılığa düşürmek) sanatın muhtevasına en uygun isimlerden biridir. "Tevcîh" de (sözünü iki yönlü olarak söylemek) sanata uyan terimlerden biridir. Ziyâeddin İbnü'l-Esir "mugâlata manevîyye" (anlam yanılmacası) terkinin kullanılmıştır; ayrıca "ibhâm, tahyîl" terimlerine de yer verilmiştir (Safedî, s. 152-161). Tevrîye bazı kategorilere ayrılır.

1. Mücerrede. İbnü'n-Nâzım, Hatîb el-Kazvîni ve *Telhîş* şârihlerine göre sadece yakın anlamla, Safedî'den itibaren İbn Hicce ve diğer belâgat müelliflerine göre hem yakın hem uzak anlamla ilgili hiçbir kayıt içermeyen tevrîye türü olup bu da iki çeşittir. Birincisine örnek olarak şu âyetler zikredilebilir: Hz. Yûsuf'un kardeşleri babalarına, "Vallahi sen hâlâ eski dalâlinin için-

desin dediler" (Yûsuf 12/95). Tevrîye konusunda bulunan dalâlin yakın anlamı "şaşırtma, sapırtma" ve uzak anlamı "sevgi" ile ilgili kayıtlar yoktur. Yine, "Sizi vasat bir ümmet kıldık" meâlindeki âyette (el-Bakara 2/143) vasat tevrîyesinin yakın anlamı "orta düzeyde", asıl amaçlanan uzak anlamı ise "hayırlı" ile ilgili kayıt mevcut değildir. Şiirden örnek olarak Muhyiddin b. Zeylâk'ın, "Sen bedr olmasaydın / Hediye etmezdi sana sevr hameli" dizesinde bedr "dolunay" ve Bedreddin adlı memduh, sevr "öküz" ve "boğa burcu", hamel "kuzu" ve "koç burcu" demektir. Hem yakın hem uzak anlamla ilgili kayıt bulunduğu için hiç kayıt yokmuş (mücerrede) konumunda bulunan ikinci türe örnek olarak şu beyit gösterilebilir: "رَمَى مِنَ اللَّحْظِ سَهْمًا / بِهِ نَمُوتُ وَ نَبَلًا" (Bakışlarıyla bir ok fırlattı / Onunla ölür, onunla çürüyüp gideriz; İbn Mükânîs). Burada "ok" ve "çürürüz" mânalarının ihtimali olan "neblâ" tevrîyesinin yakın anlamıyla ilgili "sehm" (ok), uzak anlamıyla ilgili "nemütü" (ölürüz) kayıtları mevcuttur.

2. Müreşşaha. Yakın anlamla ilgili kayıt bulunan tevrîyedir. Yakın anlam kelimesinin açık mânâsı olduğundan kayıt onu açıklığa kavuşturmak için değil pekiştirmek için getirilir. Bundan dolayı müreşşaha (güçlendirilmiş) sıfatıyla nitelendirilmiştir. İlgili kayıtlar tevrîye kelimesinden önce veya sonra gelmesine bağlı olarak iki şekilde gerçekleşir. a) "والسَّمَاءُ بِنِيهَا بَأَيْدٍ" (Göğü kendi ellerimizle kurduk) âyetinde (ez-Zâriyât 51/47) müfessirlerin çoğuna göre "eydî" kelimesi "kuvvet ve kudret" şeklinde yorumlandığından tevrîye olup yakın anlamı "eller", uzak anlamı "kudret"tir. İş daha çok ellerle görüldüğü için yakın anlamla ilgili "kurduk" fiili önce getirilmiş bir kayıttır. b) "قَالَتْ قِفُوا وَاسْتَمِعُوا مَا جَرَى / خَالِي قَدْ هَامَ" (Dedi: Durun da dinleyin olanı / Benim ben'im herkes tutkundur). Burada yakın anlamı "dayı", uzak anlamı "ben" olan "hâl" tevrîyesinin yakın anlamıyla ilgili "amm" (amca) kaydı sonra gelmiştir, uzak anlamı ise "herkes"tir.

3. Mübeyyene. Bu türde uzak anlamla ilgili kayıt bulunur. Uzak anlam kapalı ve gizli olup sadece erbabı tarafından bilindiğinden kayıt sayesinde açıklığa kavuşmuş olur. Kayıt tevrîye kelimesinden önce veya sonra gelebilir. a) "فَالْيَوْمَ نَنْجِيكَ بَدَنًا" (Bugün seni [Firavun] zırhınla kurtaracağız) âyetinde (Yûnus 10/92) beden kelimesi "vücut" ve "zırh" anlamında tevrîye olup kendisinden önce "zırh" anlamıyla ilgili kurtarma kaydı yer almıştır. b) "مَلِكْتُ الْخَافِقِينَ" (Hâfikayn'a mâlik oldun da böbürlendikçe böbürlen-